

הרב יהודה הלוי עמיחי

קדושת פירות שביעית במשנת הרב קוק זצ"ל

ראשי פרקים:

פתיחה

א. חידושי הלכה בקדושת פירות שביעית

ב. הצלת פירות שביעית

ג. מהות קדושת פירות שביעית

ד. שיטת מרן הרב קוק זצ"ל

פתיחה

מרן הרב קוק זצ"ל כרבה של יפו והמושבות, ולאחר מכן כרבה של ירושלים וארץ ישראל כולה, השפיע רבות על היישוב היהודי בארץ ישראל, ובייחוד בעניין המצוות התלויות בארץ. אחד מתחומי ההשפעה הבולטים ביותר היה בקיום מצוות השמיטה.

בדברינו נברר את שיטת מרן הרב קוק זצ"ל בדיני קדושת פירות שביעית.

א. חידושי הלכה בקדושת פירות שביעית

1. הלכה פסוקה היא שאין משנים פירות שביעית מברייתן, אלא דבר שדרכו להאכל חי אין לאוכלו מבושל, וכל שדרכו להיאכל מבושל אין אוכלים אותו חי (רמב"ם פ"ה ה"א).

בעל ערוך השלחן (סי' כד סעי' ט) התיר לעשות שיכר (בירה) מחיטה של שביעית, למרות שרוב החיטים עומדים לאכילה, אולם מכיוון שדרך העולם לשתות שיכר — מותר לעשותו מחיטי שביעית. לעומת דברים אלו כתב הרב קוק (משפט כהן סי' פה) שאם לא מקובל לעשות שיכר מרוב החיטים שבארץ — אסור לעשות שיכר מחיטי שביעית. מחלוקת זו היא גם בעניין סחיטת פירות שביעית, האם מכיון שיש רבים הנוהגים לעשות כן הרי זה מותר או עלינו לברר שרוב הפירות עומדים לסחיטה¹.

2. נחלקו הראשונים האם מותר לבשל דבר שבעקבות הבישול יושבח אולם מאידך בגלל הבישול גם תתמעט כמותו. בספרו שבת הארץ (פ"ה ה"א) הביא

1. עיין מדריך שמיטה לצרכן, (הוצאת מכון התורה והארץ עמ' 32).

הרב קוק זצ"ל שתי דעות בשאלה זו ולא הכריע כמי הלכה. בבית רידב"ז (סי' ה אות ו) הכריע להקל, אולם מרן הרב קוק זצ"ל במשפט כהן (סי' פה) הכריע שיש להחמיר כדעה האוסרת לבשל יין שביעית למרות שמשביחו, ומשום כך אסר לבשל תפוזים לעשיית מרקחת (ריבה).

3. פירות שביעית קדושים הם ואסור לתת אותם לנכרים אלא אם היו שכירים של יהודי או אורחי יהודי. אולם מרן הרב קוק זצ"ל מחדש (שבה"א פ"ד ה"ל אות א) "אם באו נכרים לבזז פירות שביעית, בכל עניין יש לומר שמותר למחות בידם, ויש לומר שגם חיובא איכא למחות, ושלא בידן למסור להם דבר שהוא קדוש".

4. חידוש נוסף כתב מרן הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ קונ"א סי' כב) שאין למלא כוס הבדלה יותר ממידתו, מכיוון שנשפך ומאבד פירות שביעית, וכן אין להשתמש ביין הקדוש בקדושת שביעית בליל הסדר כששופכים מהיין בסימני דצ"ך עד"ש. כמו כן הוסיף שאין להשתמש כלל ביין של שביעית להבדלה, שהרי הנשים נוהגות שאינן שותות מיין הבדלה, א"כ הרי זה ממעט משותיו.²

5. חידוש נוסף אנו לומדים בדברי מרן הרב קוק זצ"ל והוא שהנוטל ידיו לפירות שביעית מפני קדושת שביעית, משום "שם קודש" שנקרא עליהם, אין זה בכלל "הנוטל ידיו לפירות" — הרי זה מגסי הרוח" (חולין קו ע"א). וכן הסך ידיו בשמן של שביעית, עליו ליטול ידיו קודם הסיכה, וכשם שתקנו נט"י לסעודה בגלל הפסוק "והתקדשתם והייתם קדושים" כן הדין בשמן של שביעית. אם כי יש מקום לחלק ולומר שאין צורך בנטילת ידים לשמן שביעית מכיוון שרק לעניין תרומה "סתם ידים" עושות משקין — ראשון לטומאה, אבל בפירות שביעית הלא הם כחולין (אור שמח הל' אבות הטומאה פ"ח ה"ח), בכל אופן מרן הרב קוק זצ"ל כתב שכשר הדבר וראוי להחמיר בקדושת שביעית כקדושת תרומה.

6. מרן הרב קוק זצ"ל החמיר בקדושת שביעית עד שאפילו בפירות שביעית שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי — נהג קדושת שביעית. אוצר בית הדין שהונהג בשנת תר"ע פעל על מנת לאפשר לסוחרים למכור את סחורתם לאחר היתר המכירה כקדושים בקדושת שביעית.³

7. למרות היתר המכירה הרי באופן אישי הידר מרן הרב זצ"ל ולא הוציא אתרוג מארץ ישראל וכדבריו (משפט כהן סי' פו) "אנ"פ שאני מקיל לאחזרים, מפני הדחק וחיי נפש ממש, לסמוך על הפקעה, מ"מ כשאני לעצמי אין לי עסק

2. עיין אור לציון (פ"ב שאלה ו).

3. עיין משפט כהן (סי' עו, עז).

בפירות שביעית ז"ו, ואיך אתעסק להוציאם לחו"ל?".

מדוגמאות אלו עולה שמרן הרב קוק זצ"ל החמיר מאד בעניין קדושת פירות שביעית, ונשאלת השאלה מה הייתה הסיבה לכך? את התשובה ניתן לראות בדבריו הדנים בשאלת המלאכות המותרות להצלת האילן בשביעית.

ב. הצלת פירות שביעית

בגמרא (מ"ק ג ע"א, ע"ז נ ע"ב) מבואר שפעולות להצלת האילן מותרות בשביעית, ואילו פעולות שנעשות להשבחת האילן אסורות. נחלקו המפרשים מה דין הצלת הפירות, בלשון חז"ל "אוקמי פירא" — האם ההיתר הוא רק לטובת העץ אבל לא הפירות או שמא הצלת הפירות היא הצלת העץ.

מרן הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"א ה"ה) הביא את התוספתא (פ"א ה"ז) האוסרת לקצוץ קוצים היוצאים מן האילן ומזיקים את הפירות. והוסיף על כך וכתב: "זוהו אסור לכל הדעות, שאפילו לאומרים שמותר לעשות עבודה שהיא לאוקמי אילנא אפילו בגוף האילן — זהו דווקא להעמיד את האילן שיהיה ראוי לעבודתו לאחר השמיטה, אבל עבודה שהיא לצורך הפירות — לעולם אסורה, שמה שהיא לצורך הפירות — הפקיעה תורה, שהפקיעה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם. ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם".

והוסיף הרב קוק זצ"ל במשפט כהן (סי' עט):

"דעיקר ההיתר (לאוקמי-להצלה) הוא משום שלא תעשה הארץ מלחה וימות כל עץ שבה, ובדאי לא שייך זה בפירות שביעית עצמם, שאין אנו אחראים לקיומם כלל".

כשהיישוב היהודי התחדש בארצנו הקדושה שאלה זו התעוררה במלוא עוזה, והיו אחרונים רבים שסברו שאמנם הפירות קדושים בקדושת שביעית אולם מותר לעשות פעולות על מנת לדאוג שיישארו פירות שביעית לציבור הרחב⁴.

ג. מהות קדושת פירות שביעית

במהות קדושת פירות שביעית אפשר להסביר שהפירות הם חולין אלא שחלים עליהם דינים מסוימים שהם כקדושה, אולם אין מהותם קודש שהוא נבדל ומופרש מאתנו. מאידך אפשר להסביר את קדושת שביעית כמהות קדושה

4. עיין שבת הארץ (פ"א ה"ה הערה 87-88).

עצמית, שאין הפירות שייכים לנו כלל, אלא שהקב"ה התיר לנו לאוכלם ולהשתמש בהם בדרכים מסוימות (עיין כלכלת שביעית עמ' רי-ריא).

בפרשת השמיטה (ויקרא כה א-ז) לא הוזכר כלל הביטוי קודש, אלא רק כיצד יש להתנהג בפירות שביעית. אלא שבדיני יובל נאמר (ויקרא כה יב) "כי יובל היא, קדש תהיה לכם". והגמ' היא הלומדת מהפסוק המוזכר בדיני יובל לעניין דיני שביעית, שכשם שיובל קודש ותופס את דמיו כן גם בשביעית הפירות הם קודש ותופסת דמיה, ומתוך כך אנו באים לבירור מהי מהות קדושת פירות שביעית, האם עיקרה הם הדינים ההתנהגותיים או שמא קדושתם העצמית של הפירות.

הטיפול בעץ לצורך פירות שביעית הוא ההבדל העיקרי בתפיסת מהות קדושת שביעית. האחרונים, החולקים על הרב קוק זצ"ל, סברתם היא שקדושת פירות שביעית היא דינית התנהגותית שאין להפסידם, למכרם, לייצאם וכדומה, אבל יש לנו עניין בקיום הפירות כדי שלא תהיה הארץ שממה, ואנו יכולים לדאוג לקיום פירות שביעית. ואילו מרן הרב קוק זצ"ל הבין שאין לנו כל עניין בפירות שביעית שהופקעו מאתנו והם קדושים בקדושתם העצמית, ולכן אסורה עלינו כל פעולה בדבר שהופקע מרשותינו.

ד. שיטת מרן הרב קוק זצ"ל

שיטת הרב קוק זצ"ל היא, שאין להפסיד פירות גם בשנים רגילות, מכיוון שאין להפסיד את עולמו של הקב"ה. כפי שאמר לרב אריה לוי זצ"ל (מלאכים כבני אדם עמ' 240):

"האמן תאמין לי שמימי נזהרתי לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או פרץ, שיכול לגדול או לצמוח, כי אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה האומר לו גדל כל ציץ עשב אומר דבר, כל אבן לוחשת סוד. כל בריה אומרת שירה".

במהלך שש שנות המעשה הברכה היא המתרת את הפרי באכילה "וכל הנהנה מהעוה"ז בלא ברכה — כאילו נהנה מקדשי שמים, שנאמר לד' הארץ ומלואה" (ברכות לה ע"א). בשנה השביעית ישנה קדושה מיוחדת ומהותה היא שהפירות נבדלים מאתנו, כשם שאצל האדם דרשו חז"ל: "קדושים תהיו — פרושים תהיו", גם פירות שביעית נבדלים מאתנו וזוהי קדושתם ומעלתם.

כעין רעיון זה מצאנו בדברי ה"שם משמואל" (ויקרא עמ' שמז):

"זוהו שבת לה' שחוזרת כל הבריאה לממציאה וחוזר ה' ית' ובורא אותה כבראשונה. ויש לומר שכמו שהבריאה היא בכלל, כן היא נחלת ארץ ישראל לישראל, שניתנה להם רק לשבע שנים לעבוד את האדמה וחוזר ונותן להם

עוד שבע שנים לעבדה ולשמרה: ועל כן יש קדושה בפירות שביעית ותופסת דמיה כהקדש".

מתוך הסתכלות זאת על קדושת פירות שביעית מובן היטב מדוע מרן הרב קוק זצ"ל החמיר בפסקי הלכות שביעית, שהרי אין לנו כל שייכות לפירות שביעית, ולכן אין לנו יכולים לעשות עבודות לשמירת הפירות אלא הנצרך לעבודת האילן שנשאר ברשותנו בשנת השמיטה. וכאשר אנו נגשים לאכול פירות הקדושים בקדושת שביעית עלינו ליטול ידינו, כפי שנוטלים ידים לפני אכילת תרומה, שכן בפירות שביעית אנו אוכלים משולחן גבוה. וברור שכל הפסד של הפירות הוא אסור. וכאמור אפילו אם ההפסד הוא זמני — גם הפסד זמני נחשב הפסד שכן אין אלו פירות שלנו כלל ולא ניתנו אלא לאכילה בלבד, ואם נוצר מצב שבזמן מסוים אי אפשר לאכול את הפירות הללו הרי זו פעולה הנוגדת את שהותר לנו "לאכלה ולא להפסד".

מרן הרב קוק זצ"ל כתב (הקדמה לשב"א פט"ז) על מצוות השמיטה ש"אין לשער גודל ערכה וקדושתה, ואור החיים הגנוז בה לענטרת גאולה וישועה". הסתכלות עמוקה זו על המצווה המקיימת את עמנו על אדמתנו — היא המביאה לידי עומק הבנה בקדושת פירות שנת השמיטה.